

XORIJIY TAJRIBA ASOSIDA KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH

Toxirov Rustam

Qo'qon universiteti doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada Rossiya, Turkiya va Qozog'iston misolida kichik va o'rta biznesni rivojlantirish va bu jarayonga ta'sir etuvchi omillarni o'rganilgan. Shuningdek, farqlovchi bir nechta xususiyatlarni ko'rib chiqilgan, hamda biznesni rivojlantirish samaradorligining asosiy ko'rsatkichlarini tahlil qilingan. Kichik va o'rta biznes sektorining mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi ulushi, bu sohadagi korxonalar soni va kichik hamda o'rta korxonalarda band bo'lgan aholining ulushini hisobga olingan. Tadbirkorlikni qanday isloh qilish, uni yanada barqarorlashtirish, hozirgi kunda xususiy korxonalarining o'sishi va kichik biznes salohiyatining qanchalik ko'tarilganligi haqida ma'lumotlarni tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: kichik biznes, tadbirkorlik subyektlari, real daromad, aholi bandligi, YaIM, qishloq xo'jalik aloqalari, bozor iqtisodiyoti.

Абстракт. В данной статье рассматривается развитие малого и среднего бизнеса и факторы, влияющие на этот процесс на примере России, Турции и Казахстана. Также были рассмотрены некоторые отличительные особенности и проанализированы основные показатели эффективности развития бизнеса. Учитываются доля сектора малого и среднего бизнеса в валовом внутреннем продукте страны, количество предприятий в этом секторе и доля населения, занятого на малых и средних предприятиях. Проанализирована информация о том, как реформировать предпринимательство, стабилизировать его, рост частных предприятий и насколько увеличился потенциал малого бизнеса.

Ключевые слова: малый бизнес, субъекты хозяйствования, реальные доходы, занятость населения, ВВП, сельскохозяйственные отношения, рыночная экономика.

Аннотация. This article examines the development of small and medium-sized businesses and the factors influencing this process in the case of Russia, Turkey, and Kazakhstan. Several distinguishing features were also considered, and the main indicators of business development efficiency were analyzed. The share of the small and medium business sector in the country's gross domestic product, the number of enterprises in this sector and the share of the population employed in small and medium enterprises are taken into account. Information on how to reform entrepreneurship, stabilize it, the growth of private enterprises and the extent to which the potential of small business has increased has been analyzed.

Key words: small business, business entities, real income, population employment, GDP, agricultural relations, market economy.

KIRISH

Inson faoliyati turlicha bo'lib, turli xil yo'nalishlarga qaratilgan bo'ladi. Ularning ichida tadbirkorlik faoliyati alohida o'rin tutadi. Bozor munosabatlariga asoslangan iqtisodiyotda tadbirkorlik qobilyati iqtisodiy resurs hisoblanib, ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatishda shahsiy omilining tarkibiy qismini tashkil etadi. o'zbekistonda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning hozirgi bosqichi kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish, unga keng

iqtisodiy erkinlik berish bilan tavsiflanadi. Shu jihatdan, hozirgi kunda respublikamizda kichik biznes va tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishga alohida e'tibor berilmoqda. Chunki, kichik biznes va tadbirkorlik sohasini rivojlantirish masalasiga davlatimiz iqtisodiy siyosatining strategik vazifasi sifatida qaramoqda. Bugungi kunda Respublikamizda iqtisodiyotini mustahkamlash, har tomonlama rivojlantirib borish, iqtisodiyotni xususan bozor munosabatlarini rivojlantirishni asosiy yo'llardan biri bu kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish hisoblanadi. Shuning uchun ham tadbirkorlikni rivojlantirishga, uni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishi, xususiy tadbirkorlikda tashabbus ko'rsatish, uni rag'batlantirishga bag'ishlangan bir qancha qonun, farmon va qarorlar qabul qilindi.

Mamlakatimizda olib borilayotgan iqtisodiy ijtimoiy islohotlarning tub negizini tadbirkorlik va ishbilarmonlik xislatlarisiz tasavvur etish qiyin. Erkin bozor munosabatlarining keng ravnaq topishi kishilar hayotida, ularning turmush tarzida, ma'naviy va hayotiy ko'nikmalarida namoyon bo'lmoqda. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlanishi nafaqat iqtisodiyotni balki, xo'jalik aloqalarini yaxshilash raqobatni rivojlantirish va iste'mol bozorini to'ldirish bilan bog'liq bo'lgan iqtisodiy maqsadlarni ham ta'minlamoqda. 2020 yil 14-sentabr kuni O'zbekiston Respublikasi Prezidenti M.SH.Mirziyoyevning tashabbusi bilan «O'zbekistonda ijtimoiy-iqtisodiy siyosatni amalga oshirishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning roli va ahamiyati» mavzusida xalqaro konferensiya bo'lib o'tdi. Konferensiya O'zbekistonda barqaror iqtisodiyotni shakllantirish va ijtimoiy islohatlarni amalga oshirishning muhim belgisi sifatida kichik biznes hamda xususiy tadbirkorlikni yuksaltirish borasidagi ilg'or tajribani o'rganish, xalqaro hamjamiyatni mamlakatimizda ushbu sohada erishilayotgan yutuqlar bilan keng tanishtirishga bag'ishlanadi. Kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirishning asosiy sabablaridan biri aholi sonini muttasil oshib borishidir. Kichik biznes va tadbirkorlik iqtisodiyotni rivojlantirish hamda aholi bandliligini oshirish, ishsizlik darajasini pasaytirish hamda aholi bandliligini oshirib ishsizlik darajasini pasaytirishda muhim omil hisoblanadi. Jahon iqtisodiyotining yetakchi mamlakatlarida mehnatga layoqatli aholining 60 foizdan ortig'i kichik va o'rta biznes sohasida band bo'lib, yangi ish o'rinlariga joylashgan aholi 80 foizgacha yetadi. Ayrim mamlakatlarda kichik va o'rta biznesda band bo'lgan aholining ulushi: O'zbekistonda 74,6%, AQShda 65%, Rossiyada 26%, Yaponiyada 80% [1,5]. Rivojlangan mamlakatlar iqtisodiyotida kichik biznes va tadbirkorlikning 50 foizdan oshadi. Masalan, Yevropa Ittifoqida kichik va o'rta korxonalarining mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi ulushi o'rtacha 75 foizni, AQShda 53 foizga yaqinni, Yaponiyada 55 foizni, Rossiyada esa 23% tashkil qiladi.

Adabiyotlar tahlili

Ushbu tadqiqotni olib borish davomida ilmiy ishimizni sifatli bo'lishi maqsadida xalqaro darajadagi iqtisodchlar, olimlar, professorlarning ilmiy ishlari o'rganib chiqildi va tahlil qilindi.

Amerikalik tadqiqotchi olim R. Xizrich, takidlashicha "Tadbirkorlik o'z qiymatiga ega bo'lmagan qandaydir ya'ni narsani yaratish jarayoni, tadbirkor esa buning uchun barcha zarur vaqti va kunini sarflaydigan, barcha moliyaviy, psixologik va ijtimoiy xavf-xatarni o'ziga olib,

evaziga mukofot sifatida pul va erishilgan yutug'idan qanoatlanuvchi shaxs¹», — deb ta'kidlagan.

Bundan ko'rinib turiptiki Xizrich tadbirkorlikning narsaga qiyoslab, tadbirkorni esa o'z mukofotiga erishishga harakat qilgan shaxs deb ta'rifladi.

Avstriyalik tadqiqotchi olim Shumpeterning ta'kidlashicha: U tadbirkorlikning harakatchan iqtisodiy jarayondagi rolini, uning yaratuvchanlik funksiyasini hamda tadbirkorning psixologik qiyofasini belgilab bergan.² Uning o'ylashicha tadbirkor iqtisodiyotni harakatga keltiruvchin kuch sifatida qaradi.

Ushbu maqolada Rossiyalik tadqiqotchi olimlari kichik biznesning rivojlanish xususiyatlari va funktsiyalarini o'rganib chiqishgan. Tadqiqotda olimlar statistik tahlil, qiyosiy tahlil, funksional tahlil, pozitiv va me'yoriy tahlil usullaridan foydalanishgan. Ular kichik biznes sub'ektlarini rivojlantirishda aholi bandligi va daromadlarini ko'paytirish, aholi farovonligini oshirishning muhim yo'nalishlaridan biri ekanligini aytib o'tishgan. Rivojlangan davlatlarda kichik biznes mamlakatdagi barcha xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning 70% tashkil qiladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki. Rossiyada kichik biznesning afzalliklari quyidagilardan iborat: ish o'rinlari yaratishning arzonligi va mahalliy resurslardan foydalanishni qulayligi. Ammo salbiy tomonlari ham yo'q emas albatta mamlakatda kichik korxonalar soni juda sekin rivojlanib borayotganligi. Bu boradagi mavjud salbiy tendentsiyalarni kamaytirish uchun kichik biznesni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash dasturini ishlab chiqish va uni keng tadbir etish lozimligini aytib o'tish kerak.

Ushbu maqolada Esra Karadeniz va Ozlem Ozdemirlar Turkiyaning kichik biznesini o'rganib chiqishgan. Tadqiqotda GEM modelidan (xalqaro taqqoslashlar uchun ishlatiladigan standartlashtirilgan kontseptual asos bo'lib, tadbirkorlik va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi munosabatlarni o'rganish uchun ishlab chiqilgan) foydalanishgan.³ 2006-yilda umumiy tadbirkorlik Monitor ma'lumotlardan foydalanish hamda tadbirkorlik faoliyatini kashf etish va boshqa rivojlanayotgan mamlakatlar bilan solishtirish loyihada birinchi marta qo'llangan.

Tadqiqot tasavvurlarini boshqa rivojlanayotgan mamlakatlar bilan taqqoslaganda, boshqa tadbirkorlarni bilish va qobiliyatlarini ko'rish foizini va kattalar uchun yangi biznesni boshlash uchun zarur bo'lgan qobiliyatni rivojlanayotgan mamlakatlarga qaraganda pastroq deb topishgan. Muvaffaqiyatsizlik qo'rquviga kelganda, respondentlarning atigi 33 foizi muvaffaqiyatsizlik ehtimoli rivojlanayotgan mamlakatlardagi odamlarning foizlaridan bir oz pastroq bo'lgan yangi biznesni boshlashiga to'sqinlik qilishini aniqlashgan. Turkiya biznes tuzilishi haqida ushbu topilmalar kichik va o'rta korxonalar turk korxonalarini umumiy sonining 99%dan ortiq vakili umumiy kichik va o'rta korxonalar tuzilishi Turkiya bilan mos keladi.

Ushbu maqolada Nazgul Qayratovna va Pratosova Olga Qozog'istonning kichik va o'rta biznesning rivojlanishi va shakillanish xususiyatlarini o'rganib chiqishgan. Bu mavzu juda dolzarb, chunki hozirda kichik biznesni rivojlantirish va Qozog'iston iqtisodiyotini yaxshilashning asosiy vazifalaridan biridir. Tadbirkorlik faoliyati bozor iqtisodiyotining rivojlanishiga resurslarni jalb

¹ R. Xizrich, «Tadbirkorlik o'z qiymatiga ega bo'lmagan qandaydir yani narsani yaratish jarayoni, tadbirkor esa buning uchun barcha zarur vaqti va kunini sarflaydigan, barcha moliyaviy, psixologik va ijtimoiy xavf-xatarni o'ziga olib, evaziga mukofot sifatida pul va erishilgan yutug'idan qanoatlanuvchi shaxs»,

² Osiyo bankining 2018 yilgi hisobotiga oid ma'lumotlar

³ Mankiw, Romer, & Weil, 1992; Romer, 1990

qilishga, texnik taraqqiyotni rivojlantirishga yordam beradi va ishsizlik muammosini ham hal qiladi. Shuncha chora tadbirlar amalga oshirgan bo'lsa ham Qozog'iston jiddiy muamolar hali ham mavjud. Yuzaga kelyotgan muamolarni bartaraf etish uchun, birinchi navbatda, qonunchilikni kuchaytirish, kichik biznesni qo'llab quvvatlash, kichik va o'rta biznesni rivojlantirish bo'yicha hududiy dasturlar samaradorligini oshirish lozim ma'muriy to'siqlarni bartaraf etish va korrupsiyani bartaraf qilish ham nazardan chetdan qolmasligi kerak.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Qozog'istonda o'z biznesini yoki tadbirkorligini rivojlantirishning asosiy farqlovchi xususiyati shundan iboratki u iqtisodiyotni rivojlantirishning asosiy omiliga ega. Kichik va o'rta biznes sub'ektlari sonining keskin ko'payishi hodimlar sonining ko'payishiga olib keldi. Bu o'z navbatida mamlakatda ishsizlikning kamayishiga iqtisodiyotning rivojlanishiga tasir etdi.

METADOLOGIYA

Biz avvalgi bobda horijiy davlatlarni kichik biznesini qay darajada rivojlanganini o'rganib chiqdik.

Adabiyotlar tahlilida shuni ko'rishimiz mumkinki, ayrim mamlakat tajribasida kichik biznesning rivojlangani, bizning davlatda esa hali ham rivojlanishga tasir qiluvchi omillarni mavjudligini ko'rib chiqamiz. Ushbu bobda biz tadqiqotlarimizni metologik qismini ishlab chiqamiz va adabiyotlar tahlilida mavjud kamchiliklarni to'ldirish strategiyalarini belgilab olamiz, hamda adabiyotlar qatoriga mamlakatimizning kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni horijiy davlatlar tajribasida qiyosiy usulda tahlil qilamiz.

YaIM - bu iqtisodiyotdagi barcha rezident ishlab chiqaruvchilar tomonidan qo'shilgan yalpi qiymat yig'indisi, shuningdek har qanday mahsulot soliqlari va mahsulot qiymatiga kiritilmagan subsidiyalar. U ishlab chiqarilgan aktivlarning eskirishi yoki tabiiy resurslarning kamayishi va degradatsiyasi uchun ajratmalarsiz hisoblab chiqiladi. O'zbekistonda 2021-yilda yalpi ichki mahsulotning o'sish sur'ati 7,42 foizni tashkil etdi, bu 2020-yilga nisbatan 5,53 foizga o'sdi.

O'zbekistonda 2020-yilda yalpi ichki mahsulotning o'sish sur'ati 1,89 foizni tashkil etdi, bu 2019 yilga nisbatan 3,82 foizga pasaydi. O'zbekistonda 2019-yilda yalpi ichki mahsulotning o'sish sur'ati 5,71 foizni tashkil etdi, bu 2018 yilga nisbatan 0,35 foizga o'sdi. 2018-yilda O'zbekistonda yalpi ichki mahsulotning o'sish sur'ati 5,36 foizni tashkil etdi, bu 2017 yilga nisbatan 0,96 foizga yetdi.

XULOSA

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni davlat tomonidan tartibga solishda dunyoning eng rivojlangan davlatlari tajribalari ustida tahlil o'tkazdik. Bizning asosiy maqsadimiz O'zbekistonda kichik biznes va tadbirkorlikni davlat tomonidan tartibga solishda rivojlangan davlatlarning ushbu sohada amalga oshirilgan tadqiqotlarini o'rganib chiqib, ularning tajribasida sinalgan tartib qoidalarni O'zbekistonga ham tadbiq etishni o'z ichiga oladi. Ushbu o'tkazgan tadqiqotlarimiz natijasida shunu ko'rishimiz mumkinki, xorijiy davlatlar kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirishda birqancha imtiyozlar joriy etgan. Bular sarasiga mahalliy ishlab chiqaruvchilar soliqqa tortishidan ozod etilishi, soliqlar faqatgina eksport qilishda solinishi va tadbirkorliklarga faoliyatining dastlabki ikki yilida foizsiz kreditlar berilishi, keyingi yillarda esa juda past stavkalarda yillik foizlar undirilishi, yangi mahsulot va texnologiyalarni ishlab chiqarish

xarajatlarini 50 foizgacha to'g'ridan-to'g'ri molialashtirishi (subsidiyalar, zaem), foizsiz ssudalar takdim etilishi dotatsiyalar berilishi kiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Development of small businesses in russia as important condition. 10.15405/epsbs.2019.12.04.144
2. Финк, Т. А. Малый и средний бизнес: зарубежный опыт развития / Т. А. Финк. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2012. — № 4 (39). — С. 177-181. — URL: <https://moluch.ru/archive/39/4640/> (дата обращения: 09.02.2023).
3. Bakieva Iroda Abdushukurovna, Fayziyev Shavkat Shahobidinovich "O'zbekiston iqtisodiy taraqqiyotida kichik biznes va tadbirkorlikning ahamiyati" 2018.
4. B.Y. Xodiyev ,SH.SH.SHodmonov " Iqtisodiyot nazaryasi " 2017 .
5. Toxirov Rustam (2022). TADBIRKORLIK SUB'YEKTLARINI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ORQALI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI. Research Focus, 1 (4), 173-176.
6. Solijonovich, T. R. SMALL NETWORKS FOR PATTERN RECOGNITION, CLUSTERIN Solijonovich, R. T. (2023). TADBIRKORLIK SUB'EKTLARINI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ORQALI RIVOJLANTIRISH. QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 366-370.
7. Rustam, T. (2022). THEORETICAL PROBLEMS WITH THE GOVERNMENT'S ASSISTANCE FOR SMALL BUSINESSES IN UZBEKISTAN. Yosh Tadqiqotchi Jurnal, 1(5), 638-644.
8. Axmadjonov Dostonbek Odiljon og'li, & Rustam Tohirov Solijonovich. (2023). INTERNET TEXNOLOGIYALARINING KICHIK BIZNES SUB'YEKTLARIGA TA'SIRI. QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 1(1), 175-177. <https://doi.org/10.54613/ku.v1i1.395>